

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Сергій Косянчук,

науковий співробітник лабораторії дидактики, Інститут педагогіки НАПН України

Сучасний розвиток української держави визначається трансформаційними процесами, пошуком власного шляху розвитку, змінами цінностей і ціннісних орієнтацій. Завдання духовного відродження народу України вимагають особливої уваги до світу цінностей молоді як майбутнього країни, гаранта суспільного прогресу. Ціннісна орієнтація слугує своєрідним критерієм, фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, системи установок, відстоювання принципів і переконань. Зараз є необхідність у формуванні нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка житиме і працювати в XXI столітті в Україні – незалежній європейській державі, де ціннісні орієнтації поєднуюватимуть творчість, нові оригінальні ідеї з народними традиціями та культурою нашої країни.

Дослідники із різних галузей наук дійшли висновку, що сьогодення характеризується втратою людьми сенсу життя, відчуттям неможливості знайти позитивне, руйнуванням старих цінностей і традицій, нівелюванням нових, відсутністю культури, світоглядної рефлексії, що не дає змогу кожному відкрити свої ціннісно-сміслові орієнтири. Одним зі шляхів виходу з духовної кризи має стати включення до змісту освіти фундаментальних аспектів філософської культури, де глибоко й розмаїто подані світоглядні пошуки і зразки розв'язання проблем людського буття.

Вплив школи на формування ціннісних орієнтацій особистості визначається як особливостями організації навчального процесу, так і взаєминами з учителями й однолітками. Незалежно від форми організації та змісту навчального процесу особистість вчителя залишається важливим чинником розвитку системи цінностей учнів. На відміну від дітей молодшого шкільного віку підлітки більшою мірою орієнтуються на цінності, прийнятні в середовищі однолітків. Від того, з якими цілями й цінностями співвідносить себе людина, які взаємозв'язки культивує в навколишньому світі – з людьми, з природою, як ставиться до себе – залежить сенс її життя (Перминова Л. М.).

Сукупність індивідуальних властивостей, які є внутрішніми чинниками розвитку людини, і особливості соціокультурного середовища, що виступають як зовнішні чинники, визначають формування системи ціннісно-сміслових орієнтацій особистості в процесі взаємодії, що реалізується за тієї чи іншої діяльності.

Ціннісні орієнтації особистості, котрі пов'язують її внутрішній світ з навколишньою дійсністю, утворюють складну багаторівневу ієрархічну систему, що межує з мотиваційно-споживчою сферою і системою особистісних смислів. Відповідно, ціннісні орієнтації особистості виконують подвійні функції. З одного боку, система ціннісних орієнтацій виступає як вищий контрольний орган регулювання всіма побудниками активності

людини, визначаючи прийнятні способи їх реалізації. З іншого – як внутрішнє джерело життєвих цілей людини, що є для неї найважливішими і сповнені особистісним смислом. Поняття «смысл» нерозривно пов'язане з особистістю, яка гармонійно розвивається. Смысл – це вираження ставлення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності, змін навколишнього світу, власної діяльності і вчинків інших, до результатів творчості, до краси навколишнього світу. Прагнення людини до смыслу є однією з найважливіших потреб людини, задоволення якої визначається здатністю взяти на себе відповідальність, вірою у власну спроможність контролювати своєю долею. Фундаментальним показником наявності особистісного смыслу є усвідомленість життя. Усвідомленість життя є необхідною й достатньою умовою розвитку людини, особистості, яка творчо і безперервно розвивається (Х. Хекхаузен, 1986).

Ключовим показником наявності особистісного сенсу є осмисленість життя. Осмисленість життя визначається як свідомість минулого, теперішнього і майбутнього, як наявність мети в житті, як переживання індивідом онтологічної значущості життя. Осмисленість життя є необхідною й достатньою умовою розвитку гармонійної людини.

Ціннісний досвід включається у сферу свідомості, усвідомлюється людиною і поступово трансформується з об'єктованої людської діяльності в реальну діяльність. Оцінка, включаючи в себе емоційний «афектний» і пізнавальний «когнітивний» компоненти, сприяє як пізнанню, так і певному ціннісному ставленню. Ціннісне ставлення тісно пов'язане як із пізнавально-оцінною стороною діяльності суб'єкта, так і з перетворювальною діяльністю і складає їх стрижень.

Під формуванням ціннісно-смыслових орієнтацій мається на увазі створення педагогічних умов, які ініціюють процеси осмислення, переосмислення гуманістичних цінностей, і побудова на їх основі моральної картини діяльності та поведінки учнів. Формування ціннісно-смыслових орієнтацій відбувається за допомогою творчо-розвивальних технологій та інформаційно-пошукових ситуацій. Отже, формування ціннісно-смыслових орієнтацій старшокласників можливе за умови створення відповідних завдань, тестів, які вимагатимуть оцінного аспекту кожним учнем. Особливо це стосується предметів гуманітарного циклу, зокрема історії, літератури, суспільствознавства. Метою гуманітарної освіти є формування цілісної картини світу в спільній діяльності дорослих і ровесників, яка дасть змогу не засвоювати цикл предметів, а, передусім, залучатися до загальнолюдської культури, тобто оволодівати способами мислення і здібностями, за допомогою яких люди протягом багатьох віків будували світову цивілізацію. Система ціннісних орієнтацій виступає «згорнутою» програмою життєдіяльності й служить підставою для реалізації певної моделі особистості. Гуманітарна освіта створює умови для інтелектуально-творчого розвитку, виховує людину, яка вміє гарно говорити, творчо мислити, здатну себе виразити, що є досить актуальним в умовах глобальної комунікації та інтеграції особистості у систему світової культури. Особливу увагу слід приділити етичній проблемі, культури мови, мислення, культури спілкування, що в результаті

вписується в концептуальну філософську проблему – світ спілкування в його розмаїтті, єдність спілкування й розуміння як дороговказ розвитку людства на сучасному етапі.

Ціннісно-сміслові орієнтації старшокласників, що формуються у процесі фундаменталізації змісту освіти, є складним особистісним утворенням, що забезпечує вибірково, відносно стійку спрямованість інтересів, мотивів, цілей, переконань, вчинків і поведінки особистості. Ці утворення ґрунтуються на загальнолюдських цінностях.

Педагогічними умовами формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників в умовах фундаменталізації змісту освіти є:

1) орієнтування учнів старшої школи на загальнолюдські цінності як один з важливих результатів навчання предметам гуманітарного циклу; 2) посилення ціннісного акценту у змісті гуманітарних знань через закріплення у свідомості й почуттях учнів норм, визначень, понять, висновків, що відіграють значну роль у системі цінностей суспільства; 3) спеціальна організація активної і творчої навчальної діяльності учнів на уроках з предметів гуманітарного циклу за допомогою системи пізнавальних завдань, спрямованих на оперування аксіологічними знаннями і уміннями; 4) застосування активних та інтерактивних методів навчання, спрямованих на актуалізацію особистісного й ціннісно-сміслового змісту.

У навчальній діяльності когнітивна складова ціннісних орієнтацій виявляється у здатності учня сформулювати зміст ціннісного поняття та порівнювати його з іншими поняттями ціннісного порядку; емотивна складова ціннісних орієнтацій – у здатності учня оцінювати феномени ціннісного порядку, виявляючи власне ставлення до них, поведінкова – у здатності учня висловити власну позицію у ситуаціях вибору, які наявні не лише в житті, а й у навчальній діяльності.

Оцінюючи літературний твір, будь-яку історичну ситуацію, учень має критично оцінити події, описані в підручнику, а за допомогою методу ведення дискурсу вчитель як основний суб'єкт і носій суспільно важливих цінностей має спрямувати учнів на усвідомлення таких норм поведінки, які є основою формування громадянина. Адже спілкування є сферою, де соціальне переходить в особистісне і особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-смісловими відмінностями.

Отже, ціннісно-сміслова сфера – це функціональна система, яка формує смисли і цілі життєдіяльності людини і регуле способи їх досягнення. З одного боку, ціннісно-сміслові орієнтації прищеплюються людині соціумом, але, з іншого боку, і сама людина активно формулює і конкретизує їх, приймаючи, змінюючи чи відкидаючи цінності і смисли, пропонувані соціумом. На кожному етапі життя у людини, виходячи із соціальних цінностей або біологічних потреб, мають з'явитися певні цілі життєдіяльності, для реалізації яких необхідне розуміння (або навіть відчуття) їх сенсу. Саме така свідомість мети дає людині енергію для її реалізації, роблячи її пріоритетною.

З огляду на викладене, висновуємо, що в основі становлення цінностей у старшому підлітковому і юнацькому віці лежить особистісне самовизначення, що має ціннісно-

смислову природу, активне визначення своєї позиції щодо суспільно виробленої системи цінностей, визначення на тій основі сенсу свого власного існування.

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Світлана Трубачева,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії дидактики, Інститут педагогіки НАПН України;*

Олександра Кабанова,

*здобувач лабораторії дидактики
Інституту педагогіки НАПН України*

Одним з головних засобів розвитку особистості і формування її базової культури виступає зміст освіти, який відображає стан суспільства, перехід одного його стану в інший. Останніми десятиліттями відбувається перехід від індустріального суспільства ХХ ст. до постіндустріального або інформаційного ХХІ ст. Враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого інформаційного середовища, важливо її навчити жити в цьому потоці, створити передумови й умови для її безперервної самоосвіти. У світлі ідеї гуманізації освіти все більше стверджується особистісно орієнтований підхід до виявлення сутності змісту освіти, за якого абсолютною цінністю є не відчужені від особистості знання, а сама людина. Одним з дидактичних принципів, що дає змогу подолати дегуманізацію загальної освіти, є її фундаменталізація. Як основа фундаменталізації проголошується створення такої системи і структури освіти, пріоритетом якої є не прагматичні, вузькоспеціалізовані знання, а методологічно важливі, актуальні протягом тривалого часу й інваріантні знання, що сприятимуть вибудовуванню цілісного сприйняття наукової картини світу, інтелектуальному розвитку особистості та її адаптації до швидкозмінних соціально-економічних і технологічних умов.

Тож навчання постає не лише як метод здобуття знання і формування умінь і навичок, а й як засіб озброєння школярів способами добування новітніх знань, самостійного набуття умінь і навичок, що є основою навчальних компетентностей учнів.

Фундаментальна освіта має сприяти досягненню якісно нового рівня культури раціонального мислення, який є плідним не тільки для розв'язання проблем локальної галузі знання, але й у всій сфері пізнавальної діяльності загалом.

Фундаментальна освіта зреалізовує єдність онтологічного і гносеологічного аспектів навчальної діяльності. Онтологічний аспект пов'язаний з пізнанням навколишнього світу, гносеологічний – з освоєнням методології і набуттям навичок пізнання.

Фундаментальну освіту деякі дослідники розглядають як інструмент досягнення наукової компетентності, орієнтованої на глибинні, сутнісні основи і зв'язки між різноманітними процесами навколишнього світу (Казанцев С. Я.). Відповідно до запропонованої